

De Gasthuissteeg in 1925. GAU. Top. Atlas.

Enkele voorbeelden van kinderbescherming in Utrecht voor de totstandkoming van de kinderwetten in 1905

In 1900 kwam bij de Utrechtse Sint Vincentiusvereniging het gezin van Aloysius Kragting ter sprake. De moeder werd verpleegd in de Willem Arntzstichting en was ongeneeslijk ziek verklaard. Het gezin telde zes kinderen in de leeftijd van 1 - 12 jaar; het jongste kind was in de krankzinnigeninrichting geboren. De vader kon de opvoeding niet aan. Besloten werd daarom alle kinderen in een gesticht buiten de stad te plaatsen. Vincentius betaalde alleen voor het jongste kind het kostgeld. Het Burgerlijk Ambestuur nam twee kinderen voor zijn rekening terwijl Monseigneur Van de Wetering (de aartsbisschop van Utrecht) voor de vierde de bijdrage leverde¹.

Deze vorm van kinderopvang was in de decennia rond 1900 een noviteit. Aan de hand van enkele andere voorbeelden zal hieronder worden ingegaan op deze vernieuwingen en de achtergronden hiervan. De voorbeelden betreffen de lotgevallen van enkele kinderen die in de Utrechtse Gasthuissteeg (bij de Biltstraat) hebben gewoond. Zij zijn weer enigszins tot leven gekomen tijdens het schrijven van mijn doctoraalscriptie, die ik aan het genoemde steegje heb gewijd².

Verwaarloosde kinderen

Al eeuwen lang houden maatschappelijke organisaties zich bezig met de zorg voor kinderen. In het bijzonder tijdens de Verlichting werd het kind "ontdekt" als een individu met een eigen karakter. Uit deze periode dateerde de stichting van de Fundatie van de Vrijvrouw van Renswoude (1754), met vestigingen in 's-Gravenhage, Delft en Utrecht (aan de Agnietenstraat). De fundatie beloofde jonge wezen een goede opleiding, zodat zij uit de handen van de armenzorg bleven en fatsoenlijke burgers werden. Deugdelijk en nuttig onderwijs was (en is) het voornaamste onderdeel van de opvoeding, die ten doel had (en heeft) individuele en maatschappelijke groei tot stand te brengen.

Toen men in de negentiende eeuw dergelijke opvattingen onder brede lagen van de bevolking trachtte te verspreiden, bleek dat er tal van groepen waren, die niet open leken te staan voor deze ideeën. De kinderen verzuimden school - om wat voor reden dan ook - terwijl veel ouders niet die pedagogische kwaliteiten bezaten, waarvan eerdere generaties hervormers hadden gedroomd. Niet alleen het wegblijven van school,

maar ook het gedrag van kinderen en opvoeders in het algemeen werd in toenemende mate ter discussie gesteld. Het probleem van "de verwaarloosde kinderen" resulteerde in de Kinderwetten van 1905, waarmee de geschiedenis van de kinderbescherming officieel een aanvang nam³.

De Kinderwetten codificeerden een beleid, waarmee tot dan gedurende enige decennia was geëxperimenteerd. Op dit gebied waren onder andere armenzorginstellingen actief. Wat hielden de vernieuwingen in? Wat beoogden de pioniers?

Traditionele wezenzorg

Sociale wetenschappers en historici, die zich hebben verdiept in de geschiedenis van een straat of buurtje in Utrecht⁴, stuitte dikwijls op een belangrijk solidariteitsbesef, dat tot uiting kwam in tal van burenen- en familienetwerken. Bij tegenslag klopte men aan bij de burenen, die dikwijls naaste of verre familieleden waren. Wanneer een weduwe of weduwnaar stierf en een minderjarig kind achterliet, werd het dan ook vaak opgevangen door een oom of tante. In de Gasthuissteeg, waar een uitgebreid netwerk van familierelaties kan worden gereconstrueerd, is dit eveneens aantoonbaar. Zo vroeg Elizabeth van Rossum in juli 1866 bedeling aan bij het Parochiaal Armbestuur, omdat zij het dochtertje van haar zuster in huis had opgenomen. Deze zuster was een week eerder bezweken aan de cholera, die in de zomer in de stad woedde. Het kind, Hendrika, werd overigens geweigerd, omdat het als gevolg van een onechtelijke relatie ter wereld was gekomen⁵.

Dit gold ook voor Wilhelmina van Kuilenburg, die eveneens zonder wettelijk erkende vader ter wereld kwam. Terwijl haar moeder in het kraambed op sterven lag, werd ook zij opgevangen door een tante en oom⁶.

De opvang van de vrij omvangrijke groep buitenechtelijke kinderen⁷ werd dus in eerste instantie overgelaten aan de familie of de buurtbewoners. In het geval van officieel erkende (katholieke) kinderen zorgden het Parochiaal Armbestuur en Sint Vincentius voor opvang. Wezen of halfwezen ouder dan twaalf jaar werden bij particulieren in een dienstje geplaatst of bij een ambachtsman in huis opgenomen om een vak te leren. Ook het Burgerlijk Armbestuur paste een dergelijk beleid toe⁸. Wanneer geen naasten van een

weeskind werden gevonden, plaatste men het kind bij voorkeur

in een vervangend gezin. Pas wanneer dit niet gelukt was, kwam het weeshuis ter sprake⁹.

De vernieuwingen

Aan de traditionele zorg voor wezen en halfwezen werden gedurende het laatste kwart van de negentiende eeuw nieuwe elementen toegevoegd. Het voorbeeld van Adrianus Beugelaar, waarmee het Parochiaal Arm-

bestuur zich in 1890 bezig hield, toont tal van nieuwe aspecten, die na 1905 in de officiële kinderbescherming terugkwamen, maar die de kinderen uit de Gasthuissteeg tot circa 1885 bespaard waren gebleven.

De zestienjarige halfwees Adriaan was in de Gasthuissteeg geboren. Zijn vader was overleden toen hij één jaar oud was. Toen zijn moeder in februari 1890 stierf, werden zijn jongere broertjes en zusjes opgevangen door zijn stiefvader. Adriaan zelf kreeg aanvankelijk bedeling omdat hij "geen ambacht kon leren"¹⁰.

In november van het genoemde jaar werd hij op "de Heibloem" geplaatst, een gesticht in Limburg (bij Heythuizen tussen Roermond en Weert), waar hij meer dan vijf jaar zou verblijven. Het doel van deze "Landbouwinrichting van den H. Aloysius" was om "weezen, halve weezen en verlaten jongelingen op te nemen om hen tot brave christenen en nuttige leden der maatschappij te vormen". De kinderen werden onderwezen in godsdienst en leerden een beroep (een ambacht of het boerenbedrijf). De voorbereiding op een "deugdzaam en godsdienstig leven" stond echter voorop. "Voor alles wordt den kweekelingen voorgehouden, hoe noodzakelijk voor het bestaan van iedere maatschappij de orde is, welke door regels en voorschriften bepaald en gehandhaafd wordt; zonder orde heerscht wanorde, welke, naar de opvatting van het gesticht, ons van God afvoert (...)"¹¹.

Op het moment dat ze hun oproep voor militaire dienst kregen of 21 werden, moesten de jongens de inrichting verlaten. Dikwijls hadden zij voordien het gesticht al vaarwel gezegd. In 1897 werden er slechts 26 jongens in een betrekking geplaatst, terwijl er 12 het gesticht moesten verlaten "vanwege lichaamsgebreken, vallende ziekte of wangedrag". Verder werden er 38 jongens door hun aanbevelers of ouders teruggevraagd¹².

Ook door de Utrechtse congregaties van Sint Vincentius uitbestede kinderen werden soms door de ouders teruggehaald. Zo werden in augustus 1897 twee jongens van een nog voltallig gezin op de Heibloem geplaatst. In juni 1899 werden zij door de ouders teruggehaald. Het gezin werd als gevolg van dit optreden door Vincentius voor verdere bedeling geschrapt¹³.

Het feit dat een dergelijk groot aantal kinderen door hun ouders werd teruggehaald, geeft aan dat niet iedereen direct tevreden was over deze vorm van kinderbescherming. Ook de verdedigende toon van de prospectus van de Heibloem spreekt in dit verband boekdelen: "Ten onrechte wordt deze inrichting als eene strafkolonie of verbeterhuis beschouwd, zij is dat niet; jongelingen wier onzedelijk gedrag bekend is worden niet opgenomen, en zij die zich aan wangedrag schuldig maken worden verwijderd"¹⁴. De inrichting had de reputatie van een rooms-katholiek Veenhuizen of Ommerschans, als zou het een bedelaarsko-

lonie zijn. Ouders zouden hun kinderen, wanneer zij ondeugend waren, dreigen ze als straf naar de Heibloem te sturen. Toen een geestelijke een vader voorstelde één van zijn kinderen op de Heibloem te plaatsen, reageerde deze geschrokken: "o neen, eerwaarde, zoo ver is het Goddank nog niet met mijn kind"¹⁵.

In de periode rond 1890 werd door het Parochiaal Ambestuur en Sint Vincentius te Utrecht een beleid ontwikkeld, waarbij weeskinderen in een gesticht op het platteland geplaatst ("gepatroneerd") werden. Vanaf het midden van de negentiende eeuw waren er op het platteland tal van instellingen verzezen voor de (her)opvoeding van kinderen. Het bekendste voorbeeld is de Heldringstichting te Zetten. Binnen de Katholieke kerk werd een congregatie opgericht, de Congregatie van O.L.V. der Zeven Smarten (1851), waarvan de broeders en zusters in tal van inrichtingen werkzaam waren.

Vanaf 1890 werden deze instellingen in toenemende mate bevolkt door weeskinderen, die daar geplaatst waren door armenzorginstellingen of andere organisaties voor maatschappelijke zorg, zo suggereert het gegeven voorbeeld. Ook in de literatuur, die vanuit het bronnenmateriaal van de inrichtingen de zaak bekeek, is een soortgelijke conclusie te vinden¹⁶.

Opvallend is, dat een organisatie als Sint Vincentius zich officieel verre hield van dergelijke activiteiten. In 1885 wees de aartsbisschop een verzoek tot de oprichting van het liefdewerk "Patronage en verzorging voor kinderen" van de hand. Pas in 1905 werd een "Algemeene Commissie voor kinderverpleging en kinderbescherming" opgericht¹⁷.

Ouders in de beklagdenbank

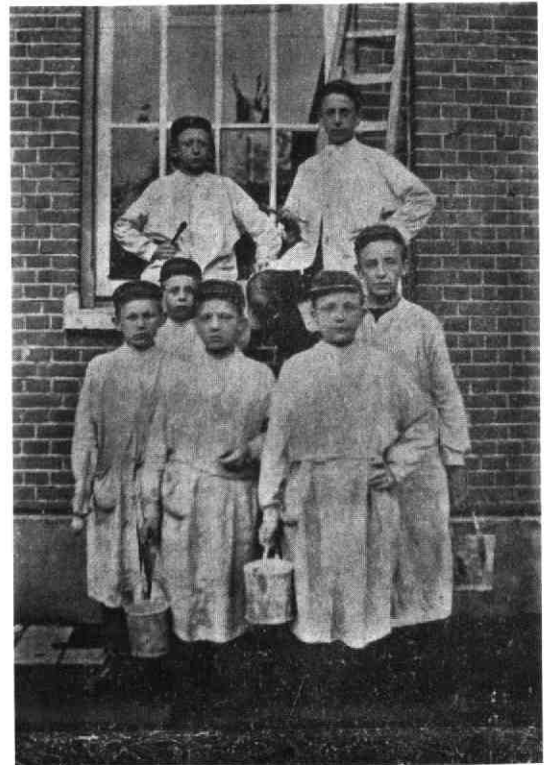
De slechte reputatie van dergelijke gestichten, die aanleiding was tot de bovenvermelde verdedigende houding in de prospectus van de Heibloem hangt samen met een tweede essentiële vernieuwing. Vanaf circa 1885 werden namelijk ook kinderen, waarvan één of beide ouders nog in leven waren, in gestichten geplaatst. Hiermee deed in feite de moderne kinderbescherming zijn intrede.

Deze vorm van kinderopvang kenmerkt zich door een beschuldigend aspect, dat de traditionele weezenzorg niet kent. Weeskinderen en overleden ouders kunnen nauwelijks iets verweten worden betreffende de toestand van de achtergeblevenen. Dit is wel het geval bij kinderen die onder de kinderbescherming vallen. Zo kunnen de ouders in de beklagdenbank worden geplaatst, wanneer zij als opvoeders falen, bijvoorbeeld indien zij hun kind(eren) verwaarlozen of mishandelen. Daarnaast kan het kind zelf het probleem vormen, bijvoorbeeld wanneer het zich schuldig maakt aan stelselmatig wegblijven van school of aan crimineel gedrag¹⁸. Het zal duidelijk zijn, dat instellingen, die aan het einde van de negentiende eeuw verwaarloosde kinderen opvingen, anders werden beoordeeld dan de traditionele weeshuizen.

In de jaren tachtig en negentig van de negentiende eeuw werden de bovenstaande aspecten langzaam toegevoegd aan de traditionele vormen van kindercare. Niet alleen weeskinderen belandden in gestichten, maar ook jongens en meisjes die vanwege hun gedragingen of door problemen van de ouders niet meer thuis opgevoed zouden kunnen worden. Het in 1886 in werking getreden nieuwe Wetboek van Strafrecht reikte hiervoor de middelen aan. Een nieuwe wet maakte het mogelijk ouders te ontzetten uit de ouderlijke macht¹⁹. In de door mij bestudeerde gevallen, hebben deze wetsartikelen echter geen rol van betekenis gespeeld. Armenzorginstellingen pasten machtsmiddelen toe, die buiten de wettelijke sfeer lagen. Men trachtte zoveel mogelijk via overreding van de ouders de toestemming te krijgen voor de uithuisplaatsing van hun kinderen. Bij weigering kon men eventueel dreigen de hulpverlening stop te zetten.

Een voorbeeld van dit nieuw beleid betreft een meisje, dat vanwege haar levenswijze de broeders van Sint Vincentius tot daden aanzette. Het gaat om Drika de Groot, de oudste dochter van de hoveniersdagelder Cornelis de Groot, die in één van de doodlopende armen van de Gasthuissteeg woonde. De notulen van Vincentius d.d. 5-1-1886 vermelden het volgende: "Dit meisje, nu 16 jaar oud, heeft zoo als bekend de gewoonte aangenomen, van gedurig het huis harer ouders, of de menschen, bij wie zij in dienst geplaatst

'De Schildersjongens'

is, te ontlopen, waarna zij het leven eener zwerveling aanneemt; deze keer is zij, na een afwezigheid van ruim drie weken door tusschenkomst der politie van uit Rotterdam, naar huis overgebracht. Na het onderhoud, dat de bezoekers met het meisje hadden, komt het hun voor, en het is de overtuiging van de geestelijkheid harer parochie, dat zij, bij hare zwerftochten de zedelijkheid niet uit het oog verloor.

Ten einde het meisje voor groter afwijkingen en val te behoeden, achten de bezoekers het geraden, om haar voor één paar jaren in een gesticht te plaatsen²⁰.

De broeders lieten er geen gras over groeien. Binnen twee weken was de zaak geregeld en op zondag 24 januari 1886 werd ze afgeleverd in Sittard bij het gesticht van de Zusters van Liefde van den H. Vincentius à Paulo²¹.

Officieel stond deze inrichting te boek als weeshuis, maar ook buitenechtelijke of verwaarloosde kinderen werden er opgevoed. Het was verbonden met het nabijgelegen klooster Echterbosch. Kinderen tot negen jaar verbleven meestal te Sittard, daarna verhuisden ze naar Echterbosch. Tot hun veertiende jaar kregen ze onderwijs, daarna werden ze geacht het gesticht te verlaten. De zestienjarige Drika zal dus een van de oudste kinderen geweest zijn. Zij werd onderwezen in huishoudelijke werk, veldarbeid en breien en naaien. Het doel van de inrichting was het opleiden van dienstboden. Nadrukkelijk werd gesteld, dat de meisjes geen andere opleiding of voortgezet onderwijs kregen²². Drika verbleef twee jaar in het klooster. Vervolgens verbleef ze nog een jaar in het Oude Mannen- en Vrouwenhuis aan de Maliebaan om daar de heropvoeding te voltooien en om de in Sittard geleerde vaardigheden ten dienste van het ambestuur te stellen. Pas op 26 februari 1889, ruim drie jaar nadat ze uit haar ouderlijk huis in de Gasthuissteeg vertrokken was, werd ze in het bevolkingsregister op het adres van haar ouders ingeschreven²³. In haar geval waag ik het succes van de heropvoeding te betwijfelen. Spoedig vertrok ze naar Amsterdam, waar ze in april 1892 van een tweeling beviel, Maria en Hendrika. Zij was toen niet getrouwd. Vlak na de bevalling keerde ze (alleen met haar twee kinderen) terug bij haar ouders, waar op 1 mei Maria overleed²⁴.

Enkele maanden na deze gebeurtenissen, in juli 1892, werd haar vijf jaar jongere zusje Pietje in een gesticht geplaatst, namelijk "het Klooster van den Goede Herder" bij Almelo²⁵. In dit gesloten gesticht voor verwaarloosde kinderen werden "gevallen meisjes" opgenomen; zij kregen er een godsdienstige opvoeding en werden onderwezen "in nuttige handwerken en huiselijke bezigheden"; ze kregen nadrukkelijk geen schoolonderwijs²⁶. Voor een goede dienstbode of huisvrouw was kennis uit de schoolboekjes alleen maar schadelijk, zo moet men gedacht hebben.

Het meisje verbleef slechts enkele dagen in het klooster. Vanwege "eener kwaadaardige ziekte aan

welke zij lijdende is" keerde zij al spoedig terug bij haar ouders²⁷.

Conclusie

Het wordt tijd om enkele conclusies te trekken. Wat gaf aanleiding tot de fundamentele koerswijziging, die er uit bestaat dat na 1885 kinderen uit de volkswijken werden opgenomen in gestichten, die ver verwijderd van het ouderlijk huis lagen? Van een toenemend aantal van deze kinderen was één of meerdere ouders tijdens de opname nog in leven.

Waarom vertrouwde men niet langer op de hulp van de burens of van familieleden? Een belangrijke factor was het proces van geleidelijke desintegratie van de genoemde familie- en buurtnetwerken. De groei van de stedelijke bevolking en economie leidde tot een toenemende anonimiteit en verzakelijking, niet alleen op de werkvloer, maar ook in de woonomgeving. Dit effect werd versterkt doordat families en buurten met een zekere homogene samenstelling zich opsplitten. Arbeidersgezinnen, die over een vast inkomen beschikten, stegen op de maatschappelijke ladder en kwamen terecht in wijken (zoals Ondiep), waar het buurtleven slechts in beperkte mate tot ontwikkeling kwam²⁸. De oude volkswijken werden enclaves, door allerlei vormen van stadsvernieuwing aangetast (Wijk C).

Voor de burens- en familiehelp werd een alternatief ontwikkeld: het stelsel van sociale zekerheid. Het is niet toevallig, dat in de moderne arbeiderswijken deze voorzieningen eerder doordrongen (via de werkloosheidskassen en de ziekenfondsen van de vakverenigingen) dan in de oude volksbuurten.

Deze processen vingen aan in de jaren 1890 en zouden vooral in de jaren twintig en dertig van onze eeuw aan belang winnen. De genoemde ontwikkelingen kunnen dus - alleen al vanwege de chronologie - geen volledige verklaring geven.

De sociale en geografische processen waren niet alleen het gevolg van de economische groei, die onder andere in de jaren 1890 inzette. Zij kunnen ook verklaard worden door een gewijzigde visie op de maatschappij en de rol van het (arbeiders)gezin daarin. Deze visie was van groot belang voor de in dit artikel gesignaleerde beleidsveranderingen. Vanaf het midden van de negentiende eeuw was door tal van armenzorginstellingen en verenigingen op het gebied van de openbare gezondheidszorg en volkshuisvesting nagedacht en gediscussieerd over de door hen gesignaleerde sociale problemen. Zij ontwikkelden geleidelijk een idee van een "modelgezin", dat als een (niet te verwezenlijken) ideaal fungeerde, maar desondanks voortdurend als toetssteen voor de werkelijkheid werd gehanteerd. Veel sociale problemen zouden zijn opgelost, wanneer iedereen de levenswijze van dit gezin zou aannemen. Elk gezinlid vervulde volgens het ideaal een eigen rol. De vrouw, de spil waar alles om draaide,

'De Jongs-Timmerlieden' Deze en vorige foto uit:
'Zevenendertigste verslag van het St. Aloysius-
Gesticht "De Heiblom", 1898.'

zorgde voor een gezonde leefomgeving (een schoon huis, voedzame maaltijden), waardoor bij de overige gezinsleden een "thuis-gevoel" ontstond. Deze zouden niet langer hun vrije tijd op straat of in de kroeg doorbrengen. De echtgenoot leverde de gezinsinkomsten voor de instandhouding van dit "thuis". De kinderen tenslotte gingen regelmatig naar school om zich voor te bereiden op hun toekomstige rol als nuttige leden van de samenleving.

Dit - hier gechargeerd weergegeven - ideaal²⁹ is onder andere terug te vinden in de opvattingen van de zogenaamde "moderne armenzorg", die vanaf circa 1890 doorbraken, ook in de "traditionele" armenzorgverenigingen, zoals het Parochiaal Armbestuur. De omslag uitte zich in een stringenter beleid, waarbij alleen huishoudens met een bepaalde samenstelling en leefwijze voor steun in aanmerking kwamen. Dit betekende in de praktijk dat vanaf 1898, toen het Parochiaal Armbestuur de bedelingsregisters volgens de genoemde principes opschoonde, voornamelijk zelfstandig wonende bejaarden en grote gezinnen, waarvan de man onvoldoende inkomsten verwierf, bedeling ontvingen. Andere typen huishoudens (zoals een weduwe, die bij haar gehuwde dochter inwoonde) werden extra kritisch bekeken, voor ze in de registers werden opgenomen.

Ook aan de levenswijze van de gezinnen werden stringente eisen gesteld. De kinderen uit de door Sint Vincentius en het Parochiaal Armbestuur bedeelde gezinnen werden bijvoorbeeld verplicht gesteld een katholieke school te bezoeken. Tot 1890 waren ook wel gezinnen aangenomen, waarvan de kinderen naar een openbare school gingen of thuis bleven. Omdat in vrijwel alle wijken ondertussen katholieke lagere scholen waren gesticht en verzuim vanwege de verre afstand geen rol meer diende te spelen, werd sindsdien schoolverzuim streng aangepakt³⁰. Zo werd al kort na dit besluit het gezin van Cornelis van Tessel uit de Gasthuissteeg voor verdere hulp door Vincentius uitgeslo-

ten vanwege het veelvuldige schoolverzuim van de kinderen³¹.

Dit beleid had consequenties. Voor veel armen werd de zorg voor de nog-niet-leerplichtige kinderen (in de leeftijd van 0-6 jaar) een probleem. Het gezin Kragting, waarvan de man geen tijd had voor de opvoeding van de kinderen, is hiervan een duidelijk voorbeeld. Voor 1890 zou een oudere zuster of broer voor de jongsten hebben gezorgd. De leerplicht, die in 1890 door Vincentius te Utrecht feitelijk werd ingesteld en in 1900 in de wet werd vastgelegd, verminderden de mogelijkheden van kinderopvang (naast de reeds genoemde redenen). Een toename van de bevolking in gestichten voor jeugdigen was het gevolg.

Addy Schuurman
Krommestraat 64 A, 3811 CD Amersfoort

Noten

1. Gemeentelijke Archiefdienst van de stad Utrecht (GAU), Bevolkingsregister van de stad Utrecht 1890-1900, Gasthuissteeg 30; GAU, archief St Vincentius, inv.nr 159, notulen van de vergaderingen van de Conferentie van O.L. Vrouw, d.d. 15-5-1900 en 10-7-1900.

2. Een zeer voorlopige versie is te raadplegen op de letterenbibliotheek van de Utrechtse universiteit onder de titel: *Sociale Politiek in de praktijk: de Gasthuissteeg 1860-1900*.

3. Als eerste oriëntatie kan geraadpleegd worden: D. Roeland, *Kinderbescherming in de maatschappij 1905-1980* (Baarn 1980).

4. G.H. Jansen, *De straat: een portret* (Muiderberg 1978) en R. Alberelli en N. van Dongen, *De Zeven Steegjes: 125 jaar volksleven in Utrecht* (Amsterdam 1987).

5. GAU, archief Rooms-Katholiek Parochiaal Armbestuur (RKPAB), inv.nr 627, registers van bedelingen met gegevens over de personen die voor bedeling in aanmerking willen komen en met aantekening van de genomen besluiten, d.d. 4-7-1866.

6. GAU, archief RKPAB, inv.nr 630, registers van bedelingen, nr 1072, d.d. 25-2-1874.

7. Zie H. Sterk, 'Buitenechtelijke geboorten in Utrecht 1775-1825. Een historisch demografisch onderzoek', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, jg. 13, nr 1 (febr. 1987), 1-32. Hij toonde aan dat in de periode 1812-1830 elk jaar meer dan 10% van het totaal aantal gedoopte kinderen het gevolg was van een on- of buitenechtelijke relatie. Gesuggereerd wordt, dat na 1830 een afname in de buitenechtelijkheid optrad, maar of deze daling ook in de tweede helft van de 19e eeuw doorzette, is nog niet onderzocht. Ondanks dat enige voorzichtigheid geboden is,

mag worden verondersteld dat in die periode zo'n 5-10% van alle in Utrecht geboren kinderen zonder wettelijk erkende vader ter wereld kwam.

8. J.A. Levy, P.H. Hugenholtz Jr., A.J. Rethaan Macaré en Th. Nolen, *Het vraagstuk van de verzorging der verwaarloosde kinderen in opdracht van de Maatschappij tot nut van 't algemeen* (Amsterdam 1898), 42-43. Eén van deze particuliere kosthuizen stond in de jaren 1890 bloot aan forse kritiek. Het ging om vrouw Jansen in de Korte Rozendaal (in de Zeven Steegjes), die samen met haar dochter de opvang van enkele tientallen kinderen verzorgde. Deze oude vrouw (in 1898 was ze 78 jaar) zou ernstig te kort schieten in haar taak.

9. De vraag of een weeskind bij voorkeur in een weeshuis of ander gesticht geplaatst moest worden, dan wel gepatroneerd (bij particulieren uitbesteed) hield de gemoederen in de tweede helft van de 19e eeuw druk bezig. Zie J.J.H. Dekker, *Straffen, redden en opvoeden. Het ontstaan en de ontwikkeling van de residentiële heropvoeding in West-Europa, 1814-1914, met bijzondere aandacht voor "Nederlandsch Mettray"* (Assen 1985). De discussies werden o.a. gevoerd in het *Tijdschrift der Vereeniging in het belang der weezenverpleging* (14 jgn, Leiden 1870-1884). Een 'Verslag van het onderzoek naar de uitbesteding van weezen in de provincie Utrecht' is te vinden in de 6e jaargang van het tijdschrift (1875), 16-34.

10. GAU, archief RKPAB, inv.nr 633, registers van bedelingen, nr 3010, d.d. 13-2-1890.

11. GAU, archief RKPAB, inv.nr 69, Ingekomen stukken en minuten en concepten van uitgaande stukken, 1890, Prospectus der Landbouw-Inrichting van den H. Aloysius "De Heidebloem". Tevens te vinden in de verschillende *Verslagen van het St. Aloysius-Gesticht "De Heidebloem", te Heijthuisen in de provincie Limburg*. Een beschrijving van de inrichting is ook te vinden in de *Feestgids bij het viertien van het 75-jarig bestaan van het Sint Aloysius Gesticht "De Heidebloem" 1852 - 6-7 juli - 1927*; J.A. Levy e.a., 81-84; A.A. van Meurs, 'Rapport. Onderzoek naar de Weezenverpleging in Limburg, Noord-Brabant en Twenthe (Overijssel)', in: *Tijdschrift der Vereeniging in het belang der weezenverpleging*, jg. 12 (Leiden 1881), 31-154, aldaar 114-121.

12. *Zeven en dertigste verslag van het St. Aloysius-Gesticht "De Heidebloem", te Heijthuisen in de Provincie Limburg, 1898*, 13.

13. GAU, archief St Vincentius, inv.nr 93, Register houdende staten van huisgezinnen die ter ondersteuning worden aanbevolen met vermelding van de reden van aanneming of weigering en de duur van de ondersteuning, met index, Conferentie van OLV, nr 155, d.d. 15-1-1895.

14. GAU, archief RKPAB, inv.nr 69, Ingekomen stukken, 1890, Prospectus.

15. *Zes en dertigste verslag van de St. Aloysius-Stichting "De Heidebloem", te Heijthuisen in de Provincie Limburg, 1896*, 4.

16. Jeroen Dekker, die het gesticht Mettray onderzocht heeft, kwam tot de bevinding dat tot circa 1875 de opgenomen kinderen meestal niet uit arme gezinnen afkomstig waren. Sindsdien was dit in toenemende mate wel het geval: Dekker, 249 en 355.

17. F. De Bie en J. Mammen, "*Niet bij brood alleen...*": *de Sint Vincentiusvereniging te Utrecht 1849-1912: theorie en praktijk van een Rooms Katholieke instelling van weldadigheid* (doct.scr. geschiedenis, Utrecht 1988), 85 en 87-88.

18. Voor verschillende visies over dit onderwerp, zie: Levy, 7; J. Donzelot, *The policing of families* (New York 1979), 99-117 en A. de Regt, *Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid. Ontwikkelingen in Nederland 1870-1940; een historisch-sociologische studie* (derde druk, Meppel/Amsterdam 1986), 127.

19. Levy, 22.

20. GAU, archief St Vincentius, inv.nr 157, notulen d.d. 5-1-1886.

21. GAU, archief St Vincentius, inv.nr 157, notulen d.d. 19-1-1886 en 26-1-1886.

22. A.A. van Meurs, 'Rapport. Onderzoek naar de Weezenverpleging in Limburg, Noord-Brabant en Twenthe (Overijssel)', in: *Tijdschrift der Vereeniging in het belang der weezenverpleging*, jg. 12 (Leiden 1881), 31-154, aldaar 95-101.

23. GAU, archief St Vincentius, inv.nr 157, notulen d.d. 24-4-88; GAU, Bevolkingsregister van de stad Utrecht, 1880-1890, Gasthuissteeg 85.

24. GAU, archief RKPAB, inv.nr 631, registers van bedelingen, nr 1984, d.d. 10-10-1883; GAU, Bevolkingsregister van de stad Utrecht 1890-1900, Gasthuissteeg 69.

25. GAU, archief St Vincentius, inv.nr 158, notulen d.d. 12-7-1892.

26. GAU, archief RKPAB, inv.nr 69, Ingekomen stukken 1889, Prospectus van het Klooster van den Goeden Herder bij Almelo. Zie ook Levy, 88-89.

27. GAU, archief St Vincentius, inv.nr 158, notulen d.d. 26-7-1892.

28. Zie: C. van Eijl, G. de Groot, E. Nijhof en B. Sanders, 'Het vergeten voetvolk. Een onderzoek naar de leefwereld van SDAP'ers in de Utrechtse wijk Ondiep 1920-1940', in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, jg. 11, nr 1 (febr. 1985), 1-29.

29. Dit modelgezin vormt de rode draad in de eerder genoemde dissertatie van A. de Regt.

30. GAU, archief St Vincentius, inv.nr 158, notulen d.d. 20-5-1890.

31. GAU, archief St Vincentius, inv.nr 158, notulen d.d. 17-6-1890.